
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน
ในจังหวัดพิษณุโลก

LOCAL WISDOM OF FOLK DISEASE PRESERVATION
IN PHITSANULOK PROVINCE

วิเรชา กาญจนศิริ เต็มศักดิ์ สุวรรณศักดิ์ ชัยพัชร เลิศรักษ์ทวีกุล
และกรรณสิทธิ์ สะและน้อย

CHIANG MAI
RAJABHAT
UNIVERSITY

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของการรักษาโรคแบบพื้นบ้านในจังหวัดพิษณุโลก

LOCAL WISDOM OF FOLK DISEASE PRESERVATION IN PHITSANULOK PROVINCE

วิรัช กาญจนศิริ เต็มศักดิ์ สุวรรณศักดิ์ ชัยพัชร เลิศรักษ์ทวีกุล และภรณ์สิทธิ สະและน้อย
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพิษณุโลก

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการได้รับและสะสมความรู้ การจัดเก็บความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรของชาวบ้านในจังหวัดพิษณุโลก 2) ศึกษาการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรของชาวบ้านในจังหวัดพิษณุโลก กลุ่มตัวอย่าง คือ ชาวบ้านที่เคยรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลก ได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง จำนวน 16 คน ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอเมือง ร้อยละ 37.50 นอกนั้นอยู่ในอำเภอวังทอง อำเภอพรหมพิราม อำเภอบางระกำ อำเภอบางกระทุ่ม และอำเภอนครไทย เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้องของเนื้อหา 0.67-1.00

ผลการวิจัย พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการใช้สมุนไพรรักษาโรค ได้แก่ โรคปวดท้อง ท้องอืด แน่นท้อง ชักลม เคลือบแผลในกระเพาะ ปวดฟัน แก้วไอ เจ็บคอ โรคภูมิแพ้ วิงเวียนศีรษะ ปวดท้องประจำเดือน โรคผิวหนัง แผลพุพอง เป็นหนอง ผื่นคันตามแขนตามคอ โรคตาแดง โรคไขมันในเส้นเลือดและในตับสูง เบาหวาน อาการปวดเมื่อย ปวดขา และไข้ใน โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรคจากปราชญ์ชาวบ้านคนก่อน และจดจำได้ ร้อยละ 75.00 และส่วนที่น้อยที่สุด คือ การได้รับและสะสมความรู้จากการอ่านหนังสือ การค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเองจนจดจำได้ ร้อยละ 6.25 กลุ่มตัวอย่างทุกคนจัดเก็บความรู้ได้โดยการจำ ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ส่วนด้านการถ่ายทอดความรู้ พบว่า ส่วนใหญ่สอนโดยให้ผู้เรียนดูตัวอย่างจากการรักษาและให้จดจำเอง ร้อยละ 68.75 และไม่ได้ถ่ายทอดให้ผู้ใดเลย ร้อยละ 6.25

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น สมุนไพรพื้นบ้าน

ABSTRACT

The objectives of the research were 1) to study acknowledgement and collection, knowledge management of folk wisdom about some villagers' medicinal herbs in Phitsanulok province 2) to study knowledge transfer of folk wisdom about some villagers' medicinal herbs in Phitsanulok province. The samples were 16 villagers using folk medicinal herbs in Phitsanulok province by purposive sampling. There were 16 persons inhabited in Maung District (37.50%). The others inhabited in Wangthong, Prompiram,

Bangrakam, Bangkratum and Nakornthai District. Qualified structural interview form was the research tool (IOC = 0.67-1).

The results found that the folk wisdom was the folk treatment with medicinal herbs, for instance, abdominal pain, abdominal distension, carminative, coating peptic ulcer, toothache, cough, sore throat, allergy, dizziness, dysmenorrhea, skin diseases, itching rash on arm and neck, conjunctivitis, hyperlipidemia, fatty liver disease, diabetes, miltitus myalgia, leg pain and bruises. Acknowledgement and collection of this folk wisdom was mainly conveyed and remembered from villagers philosopher (75.00%). At least was from reading textbook and self-studying (6.25%). This knowledge management by memory it wasn't record in textbook. The main medicinal herb knowledge transfer by treatment demonstration and self-recognition (68.75%) and was not transfer of any (6.25%).

Keywords: Folk Wisdom, Folk Medicinal Herb

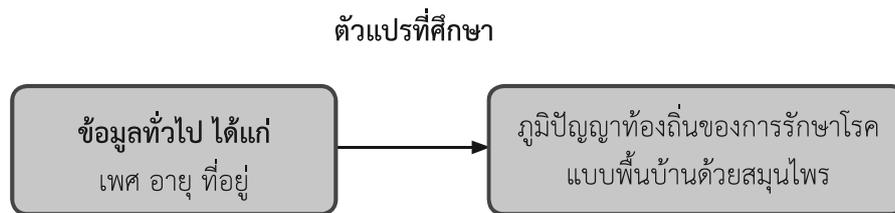
บทนำ

เบญจพรรณ คิงขราภูมิ (2537: 10-13) ได้รายงานว่ แพทย์แผนโบราณจะนำสมุนไพรต่างๆ มาใช้ในการรักษาอาการป่วยทั้งในด้านของการป้องกันและรักษา นอกจากนั้นยังนำมาใช้ในการบำรุงสุขภาพร่างกายอีกด้วย ยาสมุนไพรถือเป็นการพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการที่แท้จริงของประชาชน โดยผ่านการพิสูจน์และทดลอง สั่งสมความรู้มาเป็นเวลานาน จนเป็นที่ยอมรับว่าใช้ได้ผลเป็นอย่างดี สมุนไพรแต่ละชนิดมีความหลากหลายในคุณสมบัติเฉพาะที่มีอิทธิพลต่อสมดุลตามธรรมชาติภายในร่างกายของมนุษย์ เช่น ขิง มีคุณสมบัติร้อน จะเพิ่มความร้อนในร่างกาย จึงนำไปใช้บำบัดอาการป่วยเนื่องมาจากการเสียสมดุลของความร้อน อาทิ อาการท้องอืด เป็นต้น อนึ่งบุคคลที่มีความรู้หรือมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการรักษาโรคของชาวบ้าน ยาแผนโบราณ ยาสมุนไพร หรือยาผีบอก มักถูกเรียกว่า หมอพื้นบ้าน การเป็นหมอพื้นบ้านมีลักษณะพิเศษ คือ มีความซบซึ้งและปกปิดภูมิปัญญาของตนอันเป็นสิ่งสำคัญของคนในแต่ละชุมชน มักไม่มีการถ่ายทอดความรู้ต่อไปถ้ามีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนใหญ่จะเป็นระบบเครือญาติที่มีบรรพบุรุษเป็นหมอพื้นบ้านอยู่ก่อนแล้วถ่ายทอดต่อกันมา แต่หมอพื้นบ้านบางคนไม่ได้รับการถ่ายทอดภูมิความรู้จากผู้ใด อาจศึกษาจากตำราซึ่งเป็นสมุดข่อย ใบลาน หรือศึกษาจากสถานการณ์จริงที่พบในสังคม หรือได้ความรู้โดยความบังเอิญ อีกทั้งหมอพื้นบ้านมีบทบาทหน้าที่ในการรับใช้ชุมชนมาโดยตลอด โดยที่ภูมิปัญญาบางอย่างยังเหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรักษาโรคด้วยสมุนไพรในท้องถิ่น แต่มีชาวบ้านบางคนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านนี้และไม่เคยเป็นหมอชาวบ้าน ใช้ความรู้รักษาตนเองและญาติมิตรเท่านั้น ไม่มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อไป อาจทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสูญหายไป ซึ่งในจังหวัดพิษณุโลกอาจจะมีชาวบ้านบางคนที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคแต่ไม่ใช่หมอชาวบ้าน ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าชาวบ้านเหล่านั้นได้รับและสะสมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างไร และได้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ผู้อื่นหรือไม่ ทั้งนี้เพื่อจะเป็นการส่งเสริมให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านนี้ให้คงอยู่ต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคด้วยสมุนไพรของชาวบ้านในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการได้รับและสะสมความรู้ การจัดเก็บความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรของชาวบ้านในจังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรของชาวบ้าน ในจังหวัดพิษณุโลก

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ คือ ชาวบ้านผู้มีความรู้ด้านการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร จำนวน 16 คน โดยทำการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งจะเลือกศึกษาจากประชากรที่มีลักษณะตรงตามวัตถุประสงค์ที่จะศึกษา และมีเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ เป็นชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรและเคยใช้ในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านให้แก่ตนเอง ญาติ มิตร หรือผู้อื่น ทั้งที่เป็นหมอพื้นบ้านหรือไม่ได้เป็นหมอพื้นบ้านในด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคในชุมชนเขตจังหวัดพิษณุโลก

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและการหาคุณภาพของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยแบ่งเป็น 2 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับ ชื่อ-นามสกุล อายุ และที่อยู่

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคแบบพื้นบ้าน จำนวน 5 ข้อ และข้อเสนอแนะ

นำแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างไปหาคุณภาพของเครื่องมือ โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของความมุ่งหมายกับเนื้อหา (IOC) จากผู้เชี่ยวชาญ 3 ท่าน ซึ่งค่านี้มีเกณฑ์พิจารณาใน 3 ระดับ คือ ถ้าค่าคะแนนเป็น -1 แสดงว่า ข้อคำถามในการสัมภาษณ์ไม่เหมาะสมกับเนื้อหา ถ้าค่าคะแนนเป็น 0 แสดงว่า ข้อคำถามในการสัมภาษณ์ไม่แน่ใจว่าเหมาะสมกับเนื้อหา ถ้าค่าคะแนนเป็น +1 แสดงว่า ข้อคำถามในการสัมภาษณ์เหมาะสมกับเนื้อหา จากการหาค่าดัชนีความสอดคล้องของความมุ่งหมายกับเนื้อหา พบว่า ข้อคำถามในการสัมภาษณ์ทุกข้อมีค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.67-1 แสดงว่า ข้อคำถามในการสัมภาษณ์สามารถนำมาใช้จริงได้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. ผู้วิจัยได้เตรียมการก่อนที่จะมีการรวบรวมข้อมูล คือ เตรียมผู้ช่วยนักวิจัยที่มีความคุ้นเคยในพื้นที่ที่จะศึกษา โดยทำความเข้าใจและชี้แจงถึงเรื่องที่ทำการศึกษา วัตถุประสงค์ เครื่องมือวิจัย และวิธีการสัมภาษณ์ที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงจากผู้ให้ข้อมูล และเป็นการลดช่องว่างระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลในขณะทำการวิจัย

2. ผู้วิจัยได้แบ่งการทำงานออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่

ระยะที่ 1 ให้ผู้ช่วยนักวิจัยสร้างความเข้าใจและความไว้วางใจกับบุคคลต่างๆ ในชุมชน และศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยให้เข้าใจบริบทของผู้ช่วยนักวิจัยในข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆ และศึกษาข้อมูลเพื่อค้นหาบุคคลผู้ให้ข้อมูลหลัก

ระยะที่ 2 ดำเนินการในช่วงเวลาที่ไม่ห่างจากระยะแรกมากนัก มีการศึกษาตามประเด็นที่ศึกษา ได้แก่ การมีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในเรื่องการใช้สมุนไพรรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การจัดการความรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยทำการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักตามความสะดวก เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลต้องใช้เวลาในการประกอบอาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้าง ทำนา ทำไร่ ทำให้มีปัญหาเรื่องเวลาในการนัดพบ

ระยะที่ 3 เป็นระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจากประเด็นต่างๆ ที่ได้เก็บรวบรวมมาแล้วใน 2 ระยะที่ผ่านมา หากข้อมูลใดไม่เพียงพอในการตรวจวิเคราะห์ จะทำการติดตามข้อมูลเพิ่มเติม กรณีที่ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องการให้ข้อมูลในรายละเอียดของการรักษา จะไม่ติดตามลงลึกถึงรายละเอียดนั้น

ในการดำเนินการทั้ง 3 ระยะ ผู้วิจัยได้รวบรวมและตรวจสอบความครบถ้วนของข้อมูล ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยในการเก็บรวบรวมข้อมูลทุกครั้ง ผู้ช่วยนักวิจัยได้มีการจดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน แต่ไม่มีการถ่ายรูปบุคคล และเหตุการณ์ เนื่องจากไม่ได้รับการอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล

3. หลังจากได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ได้นำเอาข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบความถูกต้องแล้วมาจำแนกตามวัตถุประสงค์พร้อมทำการวิเคราะห์ทุกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และหากข้อมูลที่ได้ยังไม่เป็นที่พอใจ ผู้ช่วยนักวิจัยจะใช้เวลาในการเข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและวิเคราะห์ข้อมูลซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคแบบพื้นบ้าน ทำการวิเคราะห์เนื้อหาและสังเคราะห์เป็นภาพรวมเพื่อให้ได้มาซึ่งความถูกต้อง จากนั้นนำผลการสัมภาษณ์ที่วิเคราะห์เนื้อหาแล้วมาหาค่าความถี่ และคิดเป็นร้อยละ ได้แก่ เนื้อหาส่วนการได้รับและสะสมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค และการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค โดยเขียนเป็นรายงานการวิจัยในลักษณะพรรณนาวิจัย

ผลการวิจัย

ผลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 16 คน สรุปได้ดังนี้

คนที่ 1 มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรรักษาโรคภูมิแพ้ วิงเวียนศีรษะ ปวดเมื่อย ซึ่งได้รับและสะสมความรู้จากการสังเกตและจดจำเองจากหมอป้าพื้นบ้านคนก่อนๆ และมีการจัดการความรู้โดยการจดจำไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นโดยการสอนให้ดูตัวอย่างในการรักษาและจดจำไว้

คนที่ 2 มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรรักษาไขมันในเส้นเลือด โดยได้รับและสะสมความรู้จากการอ่านหนังสือ ตำรา การค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเอง จนจดจำได้ และมีการจัดการความรู้โดยจดจำไว้ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นโดยการสอนให้จดจำและบันทึกไว้

คนที่ 3 มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรรักษาการปวดฟัน โดยได้รับการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้าน และมีการจัดการความรู้โดยการจดจำไว้ ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นโดยการสอนให้ทดลองรักษาเองและทำนเป็นผู้ควบคุมดูแล

คนที่ 4 มีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรรักษาโรคเบาหวาน โดยได้รับการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้าน จดจำได้ และมีการจัดการความรู้โดยจดจำไว้ ไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ต่อมาได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่นโดยการสอนให้ดูตัวอย่างในการรักษา และให้จดจำเอง

จากผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลก จำนวน 16 คน วิเคราะห์ที่ได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรคของกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ โรคปวดท้อง ท้องอืด แน่นท้อง ขับลม เคลือบแผลในกระเพาะ ปวดฟัน แก้อ ไ้ เจ็บคอ โรคภูมิแพ้ วิงเวียนศีรษะ ปวดท้องประจำเดือน โรคผิวหนัง แผลพุพอง เป็นหนอง ผื่นคันตามแขนตามคอ โรคตาแดง โรคไขมันในเส้นเลือด และในตับสูง โรคเบาหวาน อาการปวดเมื่อย ปวดขา และข้ใน

2. การได้รับและสะสมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากปราชญ์ชาวบ้านคนก่อนและจดจำได้ จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 75.00 รองลงมาได้รับความรู้จากการสังเกตและจดจำได้เองจากการรักษาของหมอพื้นบ้านคนก่อนๆ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 18.75 ส่วนที่มีค่าร้อยละน้อยที่สุด คือ ได้รับและสะสมความรู้จากการอ่านหนังสือ การค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเองจนจดจำได้ คิดเป็นร้อยละ 6.25

3. การจัดเก็บความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค โดยที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 16 คน จดจำความรู้ได้ โดยที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คิดเป็นร้อยละ 100.00

4. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค ส่วนมากมีการถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นโดยการสอนให้ดูตัวอย่างในการรักษาและให้จดจำเอง จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 68.75 รองลงมามีการถ่ายทอดโดยสอนให้ทดลองรักษาเอง และมีหมอพื้นบ้านเป็นผู้ควบคุมดูแล จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 12.5 ถ่ายทอดโดยการสอนให้จดจำแต่บันทึกไว้ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 โดยให้ดูชุดยาสมุนไพรและจดจำไว้ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 และไม่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นเลย จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 แสดงว่า ส่วนมากยังมีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้อื่น และเป็นไปในภาพรวมคือ ให้สังเกต ให้ดูตัวอย่าง ให้ทำเอง ให้เรียน ท่องจำ และบันทึก

การอภิปรายผล

ผลการวิจัยที่ 1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคของกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ โรคปวดท้อง ท้องอืด แน่นท้อง ขับลม เคลือบแผลในกระเพาะ ปวดฟัน แก้อ ไ้ เจ็บคอ โรคภูมิแพ้ วิงเวียนศีรษะ ปวดท้องประจำเดือน โรคผิวหนัง แผลพุพอง เป็นหนอง ผื่นคันตามแขนตามคอ โรคตาแดง โรคไขมันในเส้นเลือดและในตับสูง โรคเบาหวาน อาการปวดเมื่อย ปวดขา และข้ใน ซึ่งผู้ที่จะใช้สมุนไพรควรเข้าใจถึงสาเหตุและอาการของโรคเหล่านี้ด้วย ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสิริพันธ์ รุ่งวิชานวิวัฒน์ และอับดุลคาริม หมัดสุ (2552: 133-157) ที่ศึกษาเรื่อง สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย : กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี พบว่า โรคที่รักษาโดยหมอพื้นบ้าน ส่วนใหญ่เป็นโรคเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร ระบบทางเดินหายใจ ระบบทางเดินปัสสาวะ โรคผิวหนัง และอื่นๆ เช่นเดียวกัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ ณรงค์ฤทธิ์ เรือนก้อน พรรณเพชร ลิขิตเกียรติยศจร และสลักจิต สิทธิเทียมทอง (2559: 20-24) เรื่อง การใช้ยาสมุนไพรของประชากรในตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก ที่พบว่า สาเหตุอาการของโรคที่ทำให้กลุ่มประชากรเลือกใช้สมุนไพรในการรักษาและชนิดของสมุนไพรในการรักษาอาการนั้นๆ ซึ่งได้มาจากการสัมภาษณ์เชิงลึก คือ อาการเจ็บคอ ไอ แก้วร้อนใน แก้วกระหาย ไข้ แน่นหน้าอก หายใจไม่ออก หอบ มีนห้ว วิงเวียน ท้องอืด ท้องเฟ้อ ปวดท้อง โรคกระเพาะ ขับปัสสาวะ แก้วกระษัย ไ้ เบาหวาน ข้ใน คัน แผลสด แผลน้ำร้อนลวก ลดไขมัน ตาต่อกระจก อัมพาต อัมพฤกษ์ เหน็บชา ริดสีดวงทวาร ชักมดลูก บำรุงสุขภาพ

ผลการวิจัยที่ 2 การได้รับและสะสมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนมากได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจากปราชญ์ชาวบ้านคนก่อนและจดจำได้ จำนวน 12 คน คิดเป็นร้อยละ 75.00 รองลงมาได้รับความรู้จากการสังเกตและจดจำได้เองจากการรักษาของหมอพื้นบ้านคนก่อนๆ จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 18.75 ที่เหลือนอกจากนี้ได้รับและสะสมความรู้จากการอ่านหนังสือ ตำรา การค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเองจนจดจำได้ แสดงว่าวิธีการ

เรียนรู้ของกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ไม่ว่าจะด้วยวิธีใดๆ ก็ตาม ล้วนมีพื้นฐานมาจากการท่องจำและจดจำความรู้ไว้ ซึ่งจัดเป็นการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ ซึ่งแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในที่นี้ เป็นตำรายาพื้นบ้าน หมอพื้นบ้าน สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ สมุนไพร สอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริพันธ์ รุ่งวิชานินวัฒน์ และอับดุลฮาติม หมดสุ (2552: 141-142) เรื่อง สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี พบว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางการแพทย์แผนไทยเป็นลักษณะปากต่อปากและท่องจำ และต้องอาศัยประสบการณ์ในการสังเกต จดจำ เช่นเดียวกันในการเรียนจะต้องอาศัยความมานะพยายามบากบั่นพากเพียรและอดทนเป็นเวลาแรมปี เพื่อจะได้จดจำคำสั่งสอนได้แม่นยำ และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุทธิพงศ์ พงษ์ไพบูลย์ (2540: 43) เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้ พบว่า วิธีการจัดการความรู้วิธีการชี้แนะและการส่งเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือกลุ่มชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสะสมมาจากความรู้ มาจากประสบการณ์ บวกกับญาณทัศนะ ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีมรดกทางวัฒนธรรมเป็นแนวทางพื้นฐานของภูมิปัญญาจากการที่ชาวบ้านรับประสบการณ์ และรับการถ่ายทอด

ผลการวิจัยที่ 3 การจัดเก็บความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค โดยที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 16 คน จดจำความรู้ได้โดยที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คิดเป็นร้อยละ 100.00 ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าส่วนมากได้รับการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้านคนก่อนและจดจำได้ รองลงมาได้จากการสังเกตและจดจำเองจากการรักษาของหมอพื้นบ้านคนก่อนๆ และที่เหลือมาจากการอ่านหนังสือ ตำรา การค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเองจนจดจำได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริพันธ์ รุ่งวิชานินวัฒน์ และอับดุลฮาติม หมดสุ (2552: 142) เรื่อง สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี พบว่า ผู้ถ่ายทอดวิชาส่วนใหญ่หวังวิชา มักจะไม่บันทึกภูมิปัญญาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

ผลการวิจัยที่ 4 การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้สมุนไพรรักษาโรค ส่วนมากมีการถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น โดยการสอนให้ดูตัวอย่างในการรักษาและให้จดจำเอง จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 68.75 รองลงมาได้มีการถ่ายทอดโดยสอนให้ทดลองรักษาเองและหมอพื้นบ้านเป็นผู้ควบคุมดูแล จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 12.50 ถ่ายทอดโดยการสอนให้จดจำแต่บันทึกไว้ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 โดยให้ดูชุดยาสมุนไพรและจดจำไว้ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 และไม่ได้ถ่ายทอดความรู้ให้ผู้อื่นเลย จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 6.25 แสดงว่า ส่วนมากยังมีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่ผู้อื่น และเป็นไปในภาพรวม คือ ให้สังเกต ให้ดูตัวอย่าง ให้ทำเอง ให้เรียน ท่องจำ และบันทึก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สิริพันธ์ รุ่งวิชานินวัฒน์ และอับดุลฮาติม หมดสุ (2552: 141-142) เรื่อง สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี พบว่า วิธีการถ่ายทอดความรู้ทางแพทย์แผนไทยเป็นลักษณะปากต่อปาก ท่องจำ และต้องอาศัยประสบการณ์ในการสังเกต จดจำ และมีความมานะพยายาม บากบั่น พากเพียร และอดทนเป็นเวลาแรมปี เพื่อจะได้จดจำคำสั่งสอนได้แม่นยำ

สรุปผล

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้สมุนไพรรักษาโรคของกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ โรคปวดท้อง ท้องอืด แน่นท้อง ขับลม เคลือบแผลในกระเพาะ ปวดฟัน แก้วไอ เจ็บคอ โรคภูมิแพ้ วัณโรคผิวหนัง ปวดท้องประจำเดือน โรคผิวหนัง แผลพุพอง เป็นหนอง ผื่นคันตามแขนตามคอ โรคตาแดง ไขมันในเส้นเลือดและในตับสูง เบาหวาน อาการปวดเมื่อย ปวดขา และข้อใน

2. การได้รับและสะสมความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร ส่วนมากได้รับการถ่ายทอดจากปราชญ์ชาวบ้านและจดจำได้ ร้อยละ 75.00 ที่มีค่าร้อยละน้อยที่สุด คือ ได้รับและสะสมความรู้จากการอ่านหนังสือ ตำรา ค้นคว้า และทดลองใช้สมุนไพรเองจนจดจำได้ ร้อยละ 6.25

3. การจัดเก็บความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร โดยที่กลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 16 คน จดจำความรู้ได้โดยที่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ร้อยละ 100.00

4. การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการรักษาแบบพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพร ส่วนมากมีการถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่น โดยการสอนให้ดูตัวอย่างในการรักษาและให้จดจำเอง ร้อยละ 68.75 และส่วนที่น้อยที่สุด คือ การถ่ายทอดโดยสอนให้จดจำ และบันทึกไว้ การให้ดูชุดยาสมุนไพรและจดจำ และไม่ได้ถ่ายทอดให้ผู้ใดเลย ร้อยละ 6.25 เท่ากัน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ควรมีการเผยแพร่ความรู้ด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรคแบบพื้นบ้านให้ประชาชนทราบอย่างแพร่หลายให้มากขึ้น เพื่อให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพคุณภาพ และเป็นการยกย่องชาวบ้านที่มีความรู้ในการใช้สมุนไพรรักษาโรคจนเป็นที่ยอมรับ หรือเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

ควรมีการวิจัยและบันทึกไว้เป็นหลักฐานเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรให้มากขึ้น อาทิ สมุนไพรที่ใช้เป็นอาหาร เพื่อเป็นการรักษาสุขภาพ และสมุนไพรที่ใช้เป็นเครื่องสำอาง เพื่อเป็นการลดการใช้เครื่องสำอางที่ผลิตจากสารเคมี

เอกสารอ้างอิง

เบญจพรรณ คิงขราภูมิ. 2537. สมุนไพรเป็นยา. กรุงเทพฯ: พีดี บุ๊ค.

ณรงค์ฤทธิ เรือนก้อน พรรณเพชร ลิขิตเกียรติยศจร และสลักจิต สิทธิเทียมทอง. 2559. การใช้ยาสมุนไพรของประชากร ในตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล www.med.nu.ac.th/chem/ (21 กันยายน 2559)

สิริพันธ์ รุ่งวิชานวัฒน์ และอับดุลซาริม หมัดสุ. 2552. สารสนเทศที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านทางการแพทย์แผนไทย: กรณีศึกษาอำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. รายงานการวิจัยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์.

สุทธิพงษ์ พงษ์ไพบูลย์. 2540. ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้. **ทักษิณคดี**. ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 (ก.พ.-ก.ค.): 1-42.

ภาคผนวก

รายชื่อกลุ่มตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์ในจังหวัดพิษณุโลก

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ (ปี)	ที่อยู่	สมุนไพรที่ใช้
1	นางเอี่ยม ปานถม	67	ตำบลอรัญญิก อำเภอเมือง	มะขามแขก เหนืออกปลาหม้อ ลูกยอ ดอกคำฝอย และเถาวัลย์เปรียง
2	นายยบ บำรุงดี	63	ตำบลวัดจันทร์ อำเภอเมือง	สมุนไพรที่ใช้คือ กระจับแดง โดยใช้กลีบเลี้ยงตากแห้งและบดเป็นผง ใช้ครั้งละ 1 ช้อนชา ชงกับน้ำต้มสุก 1 ถ้วย ดื่มเฉพาะน้ำสีแดงใส ดื่มวันละ 3 ครั้ง ติดต่อกันทุกวัน จนกว่าอาการจะทุเลาและหาย
3	นายจักรพงษ์ ธรรมพิทักษ์	52	ตำบลอรัญญิก อำเภอเมือง	กานพลู
4	นางอารี ศรีสาม	47	ตำบลอรัญญิก อำเภอเมือง	กระแตไต่ไม้
5	นางนงจันทร์ แจ่มสิน	45	ตำบลนิคมพัฒนาอำเภอบางระกำ	สมุนไพรที่ใช้คือ ต้นบิตและใบ โดยใช้ผลของต้นบิต หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ลูกอีบิต นำมาต้มกับน้ำจำนวน 10 ลูก ต่อน้ำ 2 ลิตร ใช้แก้โรคเบาหวาน หรือใช้ใบโดยนำไปตากแห้งก่อน แล้วจึงนำมาต้มดื่ม ใช้แก้โรคเบาหวาน และปวดขา
6	นางอำพัน แสงขาน	61	ตำบลพันชาลี อำเภอวังทอง	ว่านชักมดลูก
7	นางพิมพ์ สุวรรณเชษฐ์	59	ตำบลมะขามสูง อำเภอเมือง	ตะไคร้
8	นายจ่าน บัญธรรม	34	ตำบลวงษ์ อำเภอบรรพตพิราม	ขมิ้นชัน
9	นางสุทธิ สายโต	64	ตำบลวัดตายน อำเภอบางกระทุ่ม	สมุนไพรที่ใช้คือ ผักกุ่ม ใช้ฝนกับเหล้า นำมาทาแก้โรคผิวหนัง
10	นางสายชล พึ่งรอด	42	ตำบลดินทอง อำเภอบางกระทุ่ม	ว่านหางจระเข้
11	นายถวิล มุลนิตย์	64	ตำบลท่าหมื่นรวม อำเภอวังทอง	สมุนไพรที่ใช้คือ ขมิ้นชัน นำเอาเหง้าขมิ้นมาทุบหรือโขลกด้วยสากครก หรือบดบั่น แล้วนำมาผสมกับน้ำอุ่น ทาบริเวณที่เป็นผื่นคัน ก็จะบรรเทาอาการคันได้
12	นายภูวนาล รักเรือง	63	ตำบลสมอแข อำเภอเมือง	สมุนไพรที่ใช้คือ ข่า โดยนำเหง้าสดมาตำผสมกับเหล้า ซึ่งมีสรรพคุณในการรักษาโรคผิวหนังที่เกิดจากเชื้อรา
13	นายสมบุญ เชื้อบุญมี	67	ตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครไทย	สมุนไพรที่ใช้คือ ขมิ้นชัน นำมาเจาะรูตรงกลาง แล้วนำน้ำมันมาใส่ในรูที่เจาะ และนำน้ำมันที่ใส่ในรูขมิ้นนั้นนำมาหยอดตาได้
14	นายสมคิด มั่นจริง	57	ตำบลวังทอง อำเภอวังทอง	บัวบก
15	นางสอิ่ง นวลไผ่	57	ตำบลดินทอง อำเภอวังทอง	กะเพรา
16	นางสาวเสริม สีทองดี	54	ตำบลวังวน อำเภอบรรพตพิราม	กระป๋องเจ็ดตัว